

Canonul și canoanele literaturii pentru copii

De ce canonul și canoanele literaturii pentru copii?

Ideea acestui eseu mi-a fost sugerată de citirea unui articol de presă, apărut în 2009, despre starea și statutul literaturii pentru copii în România contemporană. Titlul *Literatura pentru copii, de la îndobitocire la scânteie*¹ mi se pare că reiterează două din limitele între care se configurează discursul acestui domeniu literar: în doctrinarea și creativitatea. Asupra primului element din ecuație – în doctrinarea – intenționez să mă opresc în această intervenție.

Percepția literaturii pentru copii drept literatură de îndreptare - îndrumare morală este deja un loc comun pentru specialiști (autori de culegeri, programe, manuale sau cursuri universitare), dar și pentru publicul autodidact (vezi jurnalistul, autorul articolului). Dar este ea o percepție îndreptățită de apariția și evoluția conceptului de *literatură pentru copii*? Sau este doar o distorsiune a istoriei literare? Să fi fost intenția literaturii una dogmatică, să fi avut literatura pentru copii un caracter profund tezigist, evident de la începuturile ei? Cronologia textelor pentru copii este istoria instituțiilor culturale, ea reflectă progresul umanității, dar și modificările culturale survenite în timp. Nu intenționez aici să fac o istorie a disciplinei sau a receptării ei, nici să discut relevanța denumirii în sine și controversele pe care aceasta le generează. Intenția intervenției mele este să repun în discuție unul din principiile canonice care susțin, sau susțineau până nu demult, discursul critic și pedagogic despre literatura pentru copii, în spațiul

românesc. Premisa de la care pornesc este că orientarea didactică, scopul pragmatic și exclusiv pedagogic nu a fost miza acestei literaturi nici măcar o dată cu primele apariții în domeniu. Potențialul moralizator nu poate constitui un canon al literaturii pentru copii, în sensul de principiu de constituire și de evaluare a corpusului de texte. Poate constitui, în schimb, unul din canoanele ei.

Dar care sunt atunci canoanele estetice ale acestui domeniu? Putem opera cu accepțiunile consacrate ale ideii de canon în cultura occidentală? Răspunsul, greu de tranșat, se formulează negativ. Pentru uzul acestui eseu reținem trei accepțiuni vehiculate în critica occidentală a canonului literar.

Bloom definește canonul ca o funcție a memoriei și nu ca un principiu cantitativ al unei liste stabilite de o anumită autoritate, ea însăși chestionabilă. Canonul este deci, în această carte canonică a domeniului, o manifestare a subiectivității neliniștite a cititorului în raport cu un autor și o operă: „Canonul, înțeles ca relație dintre cititor ca individualitate și scriitor cu ceea ce s-a păstrat din tot ce s-a scris și nu ca lista de cărți obligatorii în școală, s-ar putea identifica doar cu arta memoriei în forma ei literară, nu și cu sensul religios al canonului. Memoria este întotdeauna artă, chiar și atunci când funcționează involuntar²”. Canonul modern, în accepțiunea sa de operă nemuritoare, se revendică, o spune tot Bloom, de la Dante pentru care doar două călătorii în lumea de dincolo sunt autentice înaintea celei scrise de el – *Eneida* (Virgiliu) și relatarea Sf. Paul în *Epistola a II-a către Corinteni*³. Drept principii de validare a calității estetice a unui text profesorul de la Yale indică posibilitatea recitirii și originalitatea. Și primul și al doilea criteriu se impun nu atât prin forța intrinsecă a operei, cât prin forța receptării ei. Relectura unui text este în mare măsură decizia unei individualități – cea a cititorului – și nu poate fi extinsă coercitiv asupra unui

public contemporan textului și autorului sau posterior lui. Originalitatea unei opere este apoi o problemă de autoritate culturală și socială și un exercițiu de comparație cu un corpus de caracteristici percepute a constitui tradiția literară. Apoi, și procesul relecturii și verdictul originalității sunt experiențe solitare ale unui cititor neinfluențat de backgroundul social. Sigur, teoria lui Bloom trebuie înțeleasă ca o poziție contra curentului instituit în mediul academic al studiului umanist din State în anii '90, context în care literatura este apropiată de paradigma extraestetică (politică, marxistă, feministă).

Mult însă înaintea lui Bloom, T.S. Eliot (1920) anticipa problema evaluării canonice a textului literar într-un eseu despre poezie și rolul poetului (*Tradiție și talentul individual*). Eliot discută înaintea lui Bloom problema canonului literar relaționându-l cu ideea de dispariție. Dacă la Bloom centrală este în ecuația canonului arta memoriei, la Eliot primordială rămâne ideea de ordine (formă) literară existentă: „No poet, no artist of any art, has his complete meaning alone. His significance, his appreciation is the appreciation of his relation to the dead poets and artists. You cannot value him alone; you must set him, for contrast and comparison, among the dead. I mean this as a principle of aesthetic, not merely historical, criticism”.⁴ Aprecierea valorii unui poet și a unui poem nu se poate face decât contextual, situând opera într-o descendență literară. Altfel spus, importanța, originalitatea unei opere sunt decelabile la finalul comparației ei cu ordinea deja stabilită prin convențiile tradiției literare. Un poet/un poem nu are valoare singur, ci într-un istoric al experiențelor literare anterioare.

În fine, a treia accepțiune este cea a lui Charles Altieri. În eseu *Canons and differences* Charles Altieri fixează conceptul unui canon care nu funcționează pe principiul listei – canonul trebuie să rămână relativ, vag, și nu un curriculum⁵.

Operele canonice nu se pot aduna într-un corpus considerat a fi singurul ce și-a câștigat autoritatea. Profesorul de la universitatea din Berkley susține ideea existenței unui corpus comun de valori care constituie nucleul experienței umane, pe baza căruia se aglutinează tradiția umanistă: „Traditional appeals for a high canon have relied on hypotheses about the central core of human experience which pervades cultural change and which enables us to test and to preserve those works most fully expressive of that humanity”⁶. Canonul tradițional de partea căruia se situează Altieri este caracterizat prin două trăsături majore, una decurgând din cealaltă. Altieri operează cu distincția high culture/literatură populară și, în consecință, mizează pe elită și pe elitism⁷. Canonul este, nu în ultimă instanță, un ideal, o atitudine elitistă pe care o urmărim, ca indivizi și nu în calitate de colectivități, prin imaginație sau prin viață practică: „By casting the canon as the means by which in fact we struggle for what it can be elite in our imaginative and practical life I raise the doubt that there are indeed very few people that who have either the intellectual interest, the leisure, or the desires appropriate to the picture I have been composing”⁸. Criteriul de selecție/ordonare a exemplelor canonice tradiționale este nu forma (există și excepții Wilde, Flaubert), ci emoția produsă: „The prevailing criteria are the intensity and the wisdom of what one does within and through those presentations.”⁹.

Cele trei abordări ale conceptului de canon circumscriu câteva observații. În primul rând, reflecția asupra a ceea ce înseamnă *canon literar* se produce în contextul literaturii mainstream. Apoi, elementul comun acestor perspective rămâne revendicarea de la tradiție. Canon literar occidental înseamnă în primul rând cutumă literară.

Putem opera în cazul discursului literaturii pentru copii cu accepțiunile ce structurează canonul mainstream: tradiție, artă a memoriei, contextualizare

istorică? Răspunsul e cu atât mai dificil cu cât, o dată ce ne întrebăm asupra pertinentei folosirii acestor criterii în cazul literaturii pentru copii, observăm că în fața acestor interogații specificul disciplinei pălește. Nu există o tradiție a unor convenții specifice, așa cum nu putem vorbi de un canon particular al acestei literaturi, bazat pe exercițiul individual al memoriei sau cel al unei contextualizări cronologic-literare, care să nu fie viabil și în cazul literaturii mainstream. Testul canonului poate constitui cel mai bun argument împotriva configurării literaturii pentru copii ca un nou domeniu al studiului literaturii. Nici în cazul în care simplificăm accepțiunea conceptului de *canon* și o reducem la aceea de listă de autori recunoscuți, situația nu devine mai convenabilă. Faptul că o listă a operelor canonice pentru copii se suprapune peste aceea a scriitorilor consacrați de mainstream revelează momentul schismei literare ca pe un moment explicabil sociologic și nu estetic. Istoria literaturii pentru copii, cel puțin în secolul XX – și dacă e să îl credităm pe Ariés înainte de modernitate nu putem vorbi de o conștiință a copilăriei – reflectă istoria preocupărilor sociale centrate pe copil și pe specificul evoluției sale. Literatura pentru copii se individualizează ca disciplină universitară în anii '70 când apar revistele „Children's literature” (Yale University Press) și „The Lion and the Unicorn” (John Hopkins University). În România cronologia acestei literaturi se leagă de cea a apariției marilor clasici, primele texte integrabile în acest corpus sunt texte scrise de autori consacrați în istoria mainstream. În mediul universitar literatura pentru copii devine disciplină de studiu în anul universitar 1950/51 când se predă în centrele de la Cluj, București și Iași, iar primul curs universitar se tipărește în 1968 și este redactat de Ilie Stanciu.

Justificarea *marii schisme* – departajarea literaturii pentru copii de literatura

română și constituirea ei în disciplina de studiu – se poate face doar o dată cu interpretarea literaturii în grila dogmatică, fie sociologică, fie etică. În această logică literatura devine un mijloc de a opera etic asupra personalității cititorului. Corpusul literar nu se impune atât în dimensiunea lui estetică, ci în cea morală, mizând pe o falsă tranzitivitate textuală. Însăși apariția literaturii pentru copii ca disciplină și ca domeniu individualizat reprezintă o mișcare al cărei resort se leagă într-un fel de conceptul de canon. În fapt, constituirea disciplinei pe principiul didactic-formativ rămâne un reflex anticanonice al culturii, un demers de expansiune a convențiilor canonice spre istoria socială și astfel spre domenii ce ies din aria esteticului și se așază în aceea a eticului.

Note

¹ <http://www.evz.ro/articole/detalii-articol/871053/Literatura-pentru-copii-de-la-indobitocire-lascenteie/>

² Harold Bloom, *Canonul occidental*, traducere de Diana Stanciu; postfață de Mihaela Anghelescu Irimia, București, Univers, p. 17.

³ Idem, p. 19.

⁴ Text online, <http://www.ebooksread.com/authors-eng/t-s-thomas-stearns-eliot/the-sacred-wood-essays-on-poetry-and-criticism-hci/age-4-the-sacred-wood-essays-on-poetry-and-criticism-hci.shtml>, p. 47.

⁵ Charles Altieri, *Canons and difference*, în Virgil Nemoianu, Robert Royal, *The Hospitable Canon*, John Benjamin B.V, p.4, text online, <http://books.google.com/books?id=Wrr42gidxPQC&pg=PA1&dq=Altieri+canons+and+differences&hl=En#v=onepage&q=Altieri%20canons%20and%20differences&f=false>

⁶ Idem, p. 6.

⁷ Idem, p. 26.

⁸ Idem, p. 29.

⁹ Idem, p. 11.

Cristina Sărăcuț

Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Cluj